

nına koştı. Yetkili, tutukluların ne söylediklerini sordu. Gazeteciler, işkenceden sözettiklerini söylediler. Yetkili kısa bir süre düşündü ve bu konuda kendisinin karar veremeyeceğini söyledi. Gazeteciler yetkilinin odasından ayrılırken küçük bir uyarıda bulundu :

— Biz size kısıtlama getirmiyoruz, ama bilirsiniz ki yazdığınızdan siz sorumlusunuz.

24 Şubat 1982'de Türkiye'de yayınlanan gazeteler, Uluslararası Af Örgütünün savlarının yanlış olduğunu yazdılar.

Kafeste Bir Gün...

Sanıkların «Kafes» dedikleri ve gazetecilerin önünden geçtikleri «Geçici Gözaltı Yeri»nin tüm cezaevlerinde olup olmadıklarını sorduğum daha sonra. Türkçe sözcüklere «Aralıklı telden, maden ya da ağaç çubuklardan yapılmış koyacak» diye geçen kafes, konuşma dilimizde kuş kafesi, pencere kafesi olarak kullanılıyordu. Bir de hayvan kafesi vardı. Daha çok yırtıcı hayvanlar için kurulan demir çubuklardan yapılan bir kafesti bu. Benzeri Ankara Mamak Özel Ceza ve Tutukevi Müdürünün sanıkların «Havasını almak» amacıyla uzun uzun düşünüp gerçekleştirdiği özel bir buluşuydu.

Hava almak işleminden neyin amaçlandığını anlayabilmek için, ya hava alınmasını yaşamak ya da havası alınmış bir kişinin yaşadıklarını dinlemek gerekirdi.

Bir kenarına «Şubat 1982, son günler» notu düşülen sayfalar dolusu bir anlatımdan kafesin, hava almanın ne demek olduğunu kolayca anlamak olasıydı :

«...Diyelim ki, Ankara'da bir gece yarısı kapınız çalındı, götürüldünüz. Emniyette üç-beş günden 90 güne dek sorgulayıcılarınızın insafına kalmış, bir dört başı mamur sorgulamadan geçirildiniz. Suçu kabul ettiniz ya da etmediniz. Sonunda sıkıyönetim askerî savcılığına çıkarılırsınız. Sonra tutuklanırsınız. Savcılığın yanbaşındaki cezaevine yolculuk başlamıştır artık. Kelepçelenip, tek kişilik kapısından başka camı penceresi olmayan bir cezaevi arabasına bindirilirsiniz. Araba (A) blokun önünde

durur. O andan başlayarak, sıfatınız, daha önceki yaşamınızdaki kimlik ve kişiliğiniz ne olursa olsun, (askere yeni alınmış acemi bir erden daha kötü) bir (asker kişidir). Acemi erden daha kötü asker kişi sıfatı da cezaevi müdürünün sık sık kullandığı bir deyimdir.

...Sanık, iç nizamiyeden geçirilip, binaya ana giriş kapısından girdiğinde, genişçe bir boşlukla karşılaşır. Bu boşluğun dört bir yanında idarecilerin, yöneticilerin odaları, bir de bisküvi, süt, ekme ve peynir satılan bir kantin vitrinini görür. Boşluğun ortasında ise, ortası bir duvarla ayrılı, iki bölümlü elli metrekare büyüklüğünde bir demir kafesle doldurulmuştur.

...Kayıt işlemleri, fotoğraf çekimi, saç-sakal, bıyık kırpımı ve doktor muayenesi. Sonra sanığa cezaevinin kuralları anlatılır. Sanık artık dışardaki herhangi bir sivil değildir. Ahmet ya da Mehmet bey değildir. Falan fakültede öğrenci, filân dairede memur veya avukat, doktor, öğretmen olması hiç mi hiç önemli değildir. Yaşı başı, kişiliği kimliği ne olursa olsun karşılaştığı her üniformalıya (komutanım) diye hitap edecektir. Esas duruşunu hiç bozmayacaktır. Kafese girdiği andan itibaren karşısındakinin rütbesi ne olursa olsun, hiçbirinin suratına bakmayacaktır. Sürekli tavana bakacaktır. Komutanlarla göz göze gelmek yasaktır. Herşey izinle yapılacaktır. İzinsiz kıpırdamak bile yasaktır. Kafes öncesi bu koşullandırmalardan sonra komutlar verilir: Hazırol.. sağa dön.. ileri marş. Merasim geçişiyle yaptırılan bu yürüyüş sonunda kafesin kapısına gelinir: Kıt'a dur.. Sanık durur: Sola dön.. Sanık sola döner. Gardiyan sürgülü kilidini açar. Kapıyı aralar: İleri marş. Sanık bu emri yerine getirmek üzere olanca dikkati ile sağ ayağını ileri doğru kaldırdığı anda, kıcına bir tekme yer. Çoğu kez kafesin ortasına yüzükoyun uzanır.

...Demir parmaklıklı kapı şırak diye kapanır ve ardından bir komut patlar: Kalk ulan....., esas vaziyetini al. Sanık kendisini toparlayıp, esas duruşa geçmeye davrandığında, ister istemez, kendisine komut veren sese doğru bakar. İkinci bir komut patlar: Ulan..... herif, sana

surata bakmak yasak demedik mi? Kaldır başını yukarı. Sanık paniklemiştir. Hazırol vaziyette durmaya çalışırken, tam çenesinin altına, boğazına müthiş bir cop iner: Olmadı, doğru dürüst kaldır kafanı. Copun gırtlak üstüne inmesiyle sanıktan mutlaka bir feryat kopar. Esas duruşu bozulur, eliyle boynunu, boğazını tutmak ister. İşte o zaman da kıyamet kopar. Sızıldanmak, esas duruşunu bozmak başlıca suçtur. Coplar rasgele inmeye başlar. Döven gardiyan er yorulursa, kafesin çevresinde bir hayli coplu gardiyan vardır. Bütün bu işler, Mamak'ta sanığın havasının alınmasının ilk raundudur.

...Sanık can acısıyla akıllandığı için artık esas duruşunu bozmadan, başı ve gözleri tavanda kıpırtısız durmaya çalışır. Bu duruş zor bir duruştur. İster istemez, belli belirsiz kıpırdar. Gardiyan ve göremediği bir takım insanlar demir parmaklıkların dışında kendisini izlemekte ve hakkında en ağır sözlerle yorumlarda bulunmaktadırlar. Gardiyanlar dayağa karşı dayanıklı olanlardan, ağlayıp, sızlamayanlardan hoşlanmazlar. Karşılarında korku belirtisi gösterilmemesi bile suçtur. İkinci raundun ilk komutu duyulur sonra: Çök. Ya iki diz üstüne ya da tekinin üstüne çöktürülür. İki diz üzerinde çökmek başlangıçta daha rahat gibi görülürse de üç-beş dakika sonra dayanılmaz bir acı başlar. Kıpırdanırsa yine dayaklar yenilir. Sonra otur buyruğu verilir. Çökmelerde, oturmalarda, asla sağa sola ve karşıya bakılmayacağı söylenir. Hep yere bakılacaktır. Aksi yapılırsa sanık ayağa kaldırılır. Komutla demir parmaklıklara yürütülür. Kafesin dışında duran gardiyan bir komut daha verir: Uzat elini. Coplama başlar. Eli geri çekmek, rasgele dövülmeye yol açar.

...Her iki saatte bir, kafesin çevresindeki görevli gardiyanlar değişir. Kafesteki sanıklar, tam 12 kez izlerler bu değişimi. Ellerindeki copia demir parmaklıklara vururlarken «Canavarlar geliyor, canavarlar geliyor» diye tempo da tutarlar. Buna uydurma bir marş da denilebilir. Nöbetçiler kafesin çevresinde uygun adımla iki tur atarlar. Nöbet değişimini kafes içinden izlemek bile tek

başına bir çıldırma nedeni olabilir.

...Kafesteki en rahat durum, gece yarısından sonra, sanıkların bağdaş kurdurularak oturtulması durumudur. Ancak yorgunluktan sağa sola yalpa yapanlar, yarındakinin omuzuna yaslananlar ya da fısıldaşmaya kalkışanlar, kafes kenarına çağrılıp coplanmaya aday olmuş demektir.

...Kafesteki askerî disipline ve cezaevi kurallarına alıştırılma faslı, birkaç saatten bir haftaya dek uzayabilir. Yediği coplarla elleri dirseklerine, çok kez omuz başlarına kadar şişmiş, morarmış, gel denildiğinde gelen, uzat elini dediğinde elini uzatan, ayakta ise tavana bakan, çökmüş ya da oturmuşsa yere bakan bir tür robot haline getirilmiş sanıklar, dışarısının yani özgürlüğün ve insanlığın kötü alışkanlıklarından, bir ölçüde de olsa kurtulmuş, (havaları alınmış) sayıldıklarında uygun görülen bir bloka sevk edilirler.

...Kalınacak yere gelindiğinde bir nöbetçi çavuş ve beraberindeki birkaç kişi, sanığın bir kez daha havasını alırlar. Bu, kafesten kurtuldun ama burası da kafesten daha rahat bir yer değildir anlamına gelir.

...Koğuştaki yaşam herşeye rağmen, bir kurtuluş gibidir.

...Kafesle bir kez daha buluşur sanıklar. Cezaevinden çıkarken, tıpkı girişte olduğu gibi, çıkışta da güle güle bir daha burayı unutma anlamında hava alınır.»

1983 ve 84 Yıllarından Bir Dilekçe Bir Basın Toplantısı...

1983 yılında demokrasi, kırkına merdiven dayayan çok partili yaşamının, bir yaşındaki siyasî partileri ile yeniden başladı. Partiler kuruldu. Seçimler yapıldı, parlamento açıldı.

Sultanahmet, Metris, Sağmalcılar 2, özel cezaevlerinde tutuklu bulunanların anne, baba, kardeş ve eşleri ana muhalefet partisi HP genel merkezine bir dilekçe bıraktılar. Metris'te altı aydan, ötekilerde ise üç aydan beri tutuklular, avukatları ve aileleri ile görüştürülmüyor-

lardı. İstanbul'da cezaevlerindeki tutukluların yakınları, mahkemelerde bir yandan görüşme gereksinmelerini giderirlerken bir yandan da çocuklarının duruşmalarda dile getirdikleri uygulamaları dinliyorlardı.

HP genel merkezine 1983 yılında sunulan dilekçede yer alan bu bilgiler gerçekten tüyler ürperticiydiler :

«...Eskiden yapılmayan, çok istediğimiz halde yapılmayan havalandırma, son günlerde çok sık yapılmaktadır. Üzerimizde bulunan pijama ve kazaklar zorla çıkarılmakta, çoğu zaman ellerimiz arkadan kelepçeli olarak, aç susuz, soğuk havalarda 9-10 saat dışarıda bırakılmaktayız.

...Bayan tutuklular koğuş dışına çıkmaları gerektiğinde insan onurunu rencide edici biçimde aranmaktadır... Zorla çırılçıplak soyulan tutuklunun adı Birsên Çalıkıran'dır. Daha sonra İsmihan Kıncı böyle bir olaya maruz kalmış ve bağırması üzerine teşebbüs tamamlanamamıştır.

...İşkeçeler, (M.), (Y.) ve (Z.) isimli görevlilerin emir ve denetiminde yapılmaktadır. Hapishanede görevli Mürüvet, Ayşe ve Kadriye bayan tutuklulara yapılan işkence rol oynamaktadırlar. Geçmişte bu kişiler hakkında mahkemelerde suç duyurusunda bulunuldu. Ancak, mahkeme heyetleri «Biz ilgili merci değiliz» dediler.

...Örneğin sanık Fadil Hocaoğlu diyor ki «Cezaevinde intihar eden ağabeyim Hakkı Hocaoğlu ile ilgili olarak bazı açıklamalarda ve suç duyurusunda bulunacağım. Bu intihar olayında cezaevi idaresinin ihmali vardır. Ben intihar olayından önce cezaevine müracaat etmiştim. Bunun üzerine ağabeyim hastaneye kaldırıldı. Yirmi gün sonra çağırılması üzerine, cezaevinde kaldığı süre içinde çeşitli bunalımlar geçirdi. Bileklerini kesti. Bunun üzerine mahkemenize de dilekçe gönderdim. Mahkeme dikkate almadı. Doktorlara da ağabeyim hakkında bilgi verdim. İlgı göstermediler. Sonunda ağabeyim intihar etti.»

Yedi sayfalık dilekçedeki her örnek bir öncekini artır nitelikteydi.

13 Mart 1984 tarihinde Sağmalcılar'da bir kahvede bir basın toplantısı düzenlendi. Mevsim koşulları nedeniyle basın toplantısına katılan gazeteci yok denecek kadar azdı :

«...Bizler Metris cezaevinde bulunan tutukluların aile ve yakınlarıyız. 7 ayı aşkın bir süredir yavrularımızla görüşemiyoruz, bu nedenle hayatlarından ziyadesiyle endişeliyiz. Şöyle ki; bugün şu durumda Metris cezaevi bir işkence odağı haline gelmiştir. Bunu üç gün önce tahliye olan çocuklarımız dile getirmişlerdir. Bu gerçeği bizler ziyaret için gittiğimizde çocukların yola kadar gelen bağırsıklarından da anlıyoruz. Çocuklarımız «ziyaret istiyoruz, baskı, şiddet ve işkenceye son» diye bağıryorlar. Bunu kulaklarımızla duyuyoruz. Dayaktan hastaneye kaldırılmak zorunda kalanların ambulansla önümüzden geçtiğini gözlerimizle görüyoruz.

...Çocuklarımızın çırılçıplak bir vaziyette ölüme terk edilmelerini demokrasi ile bağdaştıramıyoruz. Üstelik yavrularımız tutukludur, hükümlü de değildir.

...Bizler Sağmalcılar cezaevindeki tutukluların aileleriyiz. Geçiş döneminin tüm acıları omuzlarına yüklenen biz aileler, aldığımız her nefeste, attığımız her adımda, gittiğimiz her yerde, gözümüzün gördüğü herşeyde bizler için herşeyimiz demek olan yavrularımızın çektiği acıyı duyuyor ve kahroluyoruz.

...Sultanahmet cezaevindeki tutuklu yakınlarımızın sorunları Metris ve Sağmalcılar'inkinden farklı ve iyi değil. İki ayı aşkın süredir çocuklarımızı göremiyoruz. Cezaevi yönetimi istediği zaman ziyareti kapatıyor. Operasyon düzenleyip çocuklarımızı kıyasıya dövüyorlar. Giysi ve kitaplarını alarak bizlerin gözü önünde bidonlara doldurup yakıyorlar.»

Açlık grevleri ve ölüm oruçlarının yoğunlaştığı¹³ bir dönemde Genelkurmay Başkanlığı Askerî Cezaevlerindeki durumu özetleyen bir açıklama yaptı. Buna göre, Mamak Ceza ve Tutukevinde 22 Şubat 1984'de başlatılan açlık grevi zaman zaman gıda alan 290 tutuklu tarafından devam ettirilirdi. Tutuklulardan 46'sı hastaneye kaldırıldı.

mı. Diyarbakır cezaevinde ise 2'si açlık grevi, 2'si kendilerini asarak intihar, 2'si de hastalıktan 6 ölüm olayı meydana gelmişti.

19-29 Mart 1984 tarihleri arasında 3 general ve 5 subaydan oluşan bir heyet tarafından Genelkurmayca yaptırılan soruşturmada şu sonuca varılıyordu :

«Marksist-Leninist ideolojiye bağlı bir kısım tutuklu sistematik bir şekilde ceza ve tutuklular kurallarına aykırı davranıyorlardı. Bu tür olumsuz davranışların önlenmesi ve cezaevi disiplininin sağlanması için alınan önlemler sırasında personel ile tutuklular arasında bazı sürüşmelerin meydana geldiği, bu sırada iki tarafın da müessif fiile maruz kaldıkları belirleniyordu. Alınan yasal tedbirleri işkence ve insanlıkdışı muamele olarak niteleyen bazı tutuklular, açlık grevi gösterisine girişiyorlardı. Açlık grevleri gruplara ayrılarak nöbetleşe sürdürülüyordu. Tutuklulara yemekleri her öğün muntazaman verilmesine karşın yemekler yenmiyordu. Greve devam edenlerden sağlık durumları bozulanlar, serum dahil her türlü tıbbi müdahaleyi red ediyorlardı. Aile yakınları, tabipler, psikologlar, din adamları ve cezaevi görevlileri her fırsatta nasihat ve telkinde bulunuyorlardı.»

3 Nisan 1984 tarihinde gazetelerde, «Cezaevlerinde kötü muamele yok» başlığı ile yayınlanan açıklamaya göre, «Devlet, yönetime ve silâhlı kuvvetlere karşı bir cephe oluşturmak amacıyla askerî cezaevleri konusunda sürdürülen propagandanın ihanet mihraklarınınca yönetildiği belirtiliyordu. Açıklama, «Askerî ceza ve tutuklularındaki sivil tutuklulara, şu veya bu sebeple askerî disiplin ve otoriteyi zedeleyecek herhangi bir müsamahada bulunulmasının ve taviz verilmesinin bahis konusu olamayacağı aşikârdır» diye sürüyordu.

Bu ve benzeri açıklamalarda bir şey unutuluyordu. Tutuklu, hükümlü de insandı. Hiç kimse, herşeyi ile tutuklu ve hükümlü değildi. Bir bilim adamının¹⁴ deyişi ile, ceza «Suçludaki insanı değil, insandaki suçluluk ne ise onu yok etmek için» veriliyordu.

Özal'ın Basın Toplantısı

Başbakan Turgut Özal, aynı tarihlerde olağan basın toplantılarından birini daha yapıyor ve demokrasiye geçiş sürecinin sağlıklı işlediğini söylüyordu. «Birinci adım genel seçimlerdi, ikinci adım yerel seçimler oldu» deyince bir gazeteci, Başbakanı «İnsan hakları konusundaki iyileştirmelerle üçüncü bir adım atacak mısınız?» sorusunu yöneltti. Özal, soruları içtenlikle yanıtlıyordu :

«Bu mesele, maalesef fazla abartılmaktadır. Cezaevlerinin durumunu yakından takip ediyoruz. Üst seviyede bir komisyon kurulmuştur. Bütün askerî cezaevleri de dahil hepsini gözden geçirmektedir. Alınacak tedbirler hakkında bize rapor verilecektir. İşkence ve kötü muamele iddiaları yeni değildir. Eskiden beri takip edilmektedir. Hali hazırda 682 müracaat olmuştur. Bunlardan 146 dosya soruşturma safhasındadır. 398 tanesi için kovuşturmaya yer olmadığı kararı verilmiştir. 80 dosyanın mahkemesi ise sonuçlanmıştır. İşkence yapıldığı ve muayyen konularda yanlış muamele edildiği için 381 kişi de tutuklanmıştır.»

Özal, insan hakları alanına giren üç soruya daha yanıt veriyordu :

SORU: — Mamak cezaevinde 38 gündür 400 kişi ile süren açlık grevi son 4-5 gündür 140 kişilik ölüm orucuna dönüştü. Kitle halinde ölenlerin önüne geçmek için ne gibi önlemler düşünüyorsunuz?

ÖZAL: — Söyledikleriniz, ne kadar doğru, bilmiyorum. Bir kısmı, tamamiyle organize hareketlerden geliyor. İnsan hakları kisvesi altında yurt içi ve dışında organize edildiğini biliyoruz. Bunların bir kısmı bir taraftan açlık grevi yapıyorlar, bir taraftan da gizli gizli yiyecek depo ediyorlar.

SORU: — Cezaevleri ile ilgili komisyon kimlerden oluşuyor?

ÖZAL: — 15-20 gün önce kuruldu. Asker ve üst kademe yetkilileri var. Başbakanlığın oluru ile kurulan bu komisyonda, bazı bakanlıkların müsteşarları, askerî sahada yüksek tip müesseselerinin yöneticileri var. Komis-

yon henüz raporunu vermedi.

SORU: — İspanyol El-Pais Gazetesi'nden bir muhabirin yurt dışına çıkarılmasının nedenini açıklar mısınız?

ÖZAL: — Aldığım bilgiye göre Alman Yeşillerinden 4-5 parlamenter Güven Park'ta kendilerini zincire bağlayıp Türkiye aleyhine gösteri yapmaya kalkmışlar. O gazetelere de haber verilmiş. Zannediyorum o gazeteci de onlarla beraber sessizce yurt dışına gönderilmiş¹⁵.

Özal'ın basın toplantısındaki bu bölüm ertesi gün gazetelerde yer almıyordu. Çünkü Ankara Emniyet Müdürlüğü'nden gazeteye o gün saat 14.40'da aşağıdaki tebliğ ve tebellüğ belgesi gönderilmişti:

«31.3.1984 günü saat 10.00'da Başbakanlık binası toplantı salonunda yapılan Başbakanın basın toplantısında, Başbakan'a sorulan ve Mamak'ta gözetim altında ve tutuklu bulunanların aileleri ile yapılan görüşmeler, çekilen fotoğraflar ve işkence iddiaları ile ilgili olarak basında herhangi bir haberin yer almaması konusunda Sıkıyönetim Komutanlığının şifahi emirleriyle müdürlüğü müze bildirilmiştir. Konunun tarafınıza bildirildiğine dair tebliğ ve tebellüğ belgesidir.»

O Disipline, Siz İşkence Dersiniz...

İşkence olayı TBMM'de de tartışılmaya açılıyordu. TBMM Adalet Komisyonu'nun ANAP'lı, HP'li ve MDP'li üyeleri hep birlikte «Türkiye'de işkence yapıldığını» kabul ediyorlardı ve işkencecilere verilecek cezaların arttırılmasını öngören yasa önerisini benimsiyorlardı¹⁶.

Başbakan Özal, 1985'in yaz aylarında iki yabancı gazeteci ile yaptığı röportajla insan hakları konusuna yeni boyutlar kazandırıyor. Önce Japon Yomiuri Gazetesi'nin Türkiye'de 30 bin siyasî hükümlü bulunduğu ile ilgili sorusunu, «onlar siyasî hükümlü değiller. Aslında bunlara anarşist demek gerekir. Cezaevlerinde basın mensubu hiç kimse yoktur» diye yanıtladı.

Özal daha sonra International Herald Tribune'den iki gazeteci ile görüştü:

• İnsan hakları deyince, sessiz çoğunluğun insan haklarını düşünmeliyiz. Herşeyi kendi yapmak isteyen ufak bir grubun değil.

• DISK komünistlerden mali destek alıyordu.

• Barış Derneği komünizm propagandası yapıyordu.

• Bizim cezaevlerimizle Avrupa cezaevleri arasında fazla fark yoktu.

Önceleri Devlet Başkanı Kenan Evren, sonra sırasıyla Başbakan Bülend Ulusu, en sonunda da Başbakan Turgut Özal, sık sık Türkiye'nin Avrupa Konseyine gereksinimi olmadığını söylediler. Bu yaklaşım, devleti yönetenlerin insan haklarına bakışını giderek katılaştırıp somutlaştırdı.

Başbakan Turgut Özal, en sonunda yalın bir dille işkencenin ne olduğunu da açıklıyordu:

«İleri zannettiğiniz demokratik ülkelerde bizden daha çok disiplin vardır. O disipline siz işkence dersiniz. Meselâ bazı cezaevlerinde; sabah, akşam, öğlen İstiklâl Marşı söyleniyormuş, adam buna işkence diyor. Biraz fazla yapılıyorsa belki işkence olur, ama iki defa yapılıyorsa olmaz.

Polisin yaptığı iddia edilenler düzenli bir şey değildir, bunlar şahıslarla ilgilidir. Asabi bozulmuştur, sinirlene hâkim olamamıştır, hafif muamele ederken gayet ağır muamele etmiştir, cezasını çekmiştir.»

Büyük devlet adamları, soğukkanlılıkları ile ün yapmışlardır. Özal da, bu açıklamasını yaptığı gün soğukkanlı bir devlet adamı olmanın en güzel örneklerini tek tek sergiledi. İçişleri Bakanının «Gerilla savaşı» olarak nitelendiği Doğu ve Güneydoğu olayları için «Bu konuya, başındanberi önem vermedim. Şimdi de vermiyorum. Hepsi birer birer yakalanıyor, vurulan vuruluyor» dedi. Polis yasasının değiştirilmesi ile «Polis devleti» amaçlandığı savına «Onların hepsi hikâye» karşılığını verdi. «Bir daha sıkıyönetimi geri getirmem için, polisin güçlendirilmesi gerektiğini» söyledi. Başbakan Özal, Esenboğa Havalanı'nda gazetecilerin sorularını yanıtlarken çok da neşeliydi:

— Bodrum'daki evinizi Arap turistlere kiralar mısınız?

— Ben veririm ama Semra Hanım vermiyor.

— Birinci futbol ligi şampiyonu sizce...?

— Fenerbahçe malı götürdü.

Başbakanın neşesini bir telgraf bozdu. Yüzü karar-
dı, uzun uzun düşündü :

«İşkencenin (asabı bozulan görevlilerce yapıldığını) söylemeniz, işkence yapanlara destek sağlamaktan, onları haklı kılmaktan başka hiçbir yarar sağlamayacaktır.

Siyasî şubelere, karakollara habersiz giderseniz, oralarda çok sayıda (Asabı bozulmuş) resmî görevlilerce karşılaşacaksınız.

Göreviniz, Türkiye'de insan haklarına, suçlu bile olsa vatandaşların Anayasal temel hak ve özgürlüklerine gölge düşmesini önlemektir.

İşkence gibi böylesine önemli ve güncel bir sorunu bu denli hafife almanızı yadırgamadığımı bilmenizi isterim. Tarih önünde, herkes gibi siz de bu açıklamanızla sorumlu olacaksınız.»

Başbakanın umursamazlığına SODEP'in öncelikler bildirgesinde de karşılık veriliyordu :

«SODEP insan onuru ve haysiyetiyle bağdaşmayan bütün karar ve eylemlerin karşısındadır, maddî ve manevî işkenceyi reddeder, işkence yapanlarla mücadele-yi ve eylemlerinden ötürü hesap sormayı görev bilir.»

1973 seçimleri öncesi miting meydanlarını coşturan «İşkencecilerden hesap sorma» sloganı, oniki yıl sonra siyasal literatürümüze, böylece yeni kazandırılıyordu. Benzeri öneriler birbirini kovalıyacaktı.

Bu Utanç Verici Tablonun Gündemden Silinmesi İçin...

İnsan hakları konusunda TBMM'de de bir canlılık gözleniyordu. Ana muhalefet partisi, işkencecilere verilen cezaların arttırılmasını öngören bir yasa önerisi ile iktidarın karşısındaydı! Aydın Güven Gürkan «Sayın milletvekilleri, ben bu yüce çatı altındaki üyelerden hiçbiri-

nin kötü muamele ve işkenceyi anlayışla karşılayabileceğini ve onaylayabileceğini düşünmüyorum» diye konuşmaya başladı :

«...Ancak herbirimiz bireysel olarak bu insanlık dışı eyleme karşı olsak bile, bu karşıtlığımızı, yasal erkimizi ve denetim hakkımızı ortaklaşa kullanarak sistemleştirmesek Türkiye'de işkence ve kötü muamele sürer gider ve günbegün kurumlaşmaya başlar.

Bir gün artık ciddi olarak müdahale etmek ve önlemek istesek bile, eğer kötü muamele ve işkence yaygınlaşmış, kurumlaşmış, doğallaşmış ve toplumsal yaşamımızın ayrılmaz bir parçası haline dönüşmüşse, önlemimiz ve ortadan kaldırmamız mümkün olmayabilir.

Demokrasimizin, dolayısıyla hukuk devletinin eksiksiz ve noksansız yerleştirilme sürecinin sık sık kesintiye uğramış olması ister istemez toplumumuz ve insanlarımız için bu tehlikeyi bugün ne yazıkki güncelleştirmiştir.

Demokratik yollardan seçilmiş bir parlamentonun oluşturduğu bir hükümet döneminde, eğer devletin en üst yöneticilerine de işkence yapılabilirse, buna ceraset edilebilirse ve bu olağanmış gibi karşılanabilirse, bugün varolan demokrasi ve hukuk devleti ortamını Türkiye Büyük Millet Meclisi olarak yeterli saymamız mümkün değildir.

Bu toplumda kötü muamele ve işkencenin yok edilmesini sağlamanın, tek değil ama, başka güç ve kurum tarafından ikame edilemez yolu, bu yüce meclisin bu konuda olağanüstü duyarlık göstermesi ve bu iğrenç, hainane ve toplumumuzu yozlaştıran insanlık dışı yöntemi yoketme yolundaki kararlılığını göstermesidir.

Avrupa Konseyinin ve diğer bazı uluslararası kuruluşların bu konuda göstermiş oldukları duyarlığı TBMM'de göstermek zorundadır. Hepsiyle dost ve müttefik olduğumuz bu ülkelerin temsilcilerinin bu konudaki duyarlıklarını, Türk düşmanlığı ile ya da maksatlilikla görmezlikten gelmemiz tutarsız ve aldatıcı bir tutumdur. Bu ülkeler her noktada bizimle dost da, her noktada anlayış

lı da yalnızca insan hakları ve işkence konusunda mı maksatlı, kötü niyetli? Böyle bir bakış açısı kesinlikle inandırıcı değildir.

Uzun yıllardır Türkiye'de işkencenin varolmasına ve hatta giderek arttığı ve kurumlaştığı belirtilerinin çoğalmasına rağmen, bu utanç verici tablonun Türkiye'nin gündeminden silinmemesinin temel nedeni; bu konunun bugüne değin parlamentolarımızca bir ulusal sorun ve bir partilerüstü sorun olarak kavranmamış olmasıdır.

Bugünden başlayarak, hepinizi işkence sorununu Türkiye gündeminden silip atma ortak kararlılığına ve eylemine çağırıyorum. İnanıyorum ki, değerli milletvekilleri arkadaşlarımla bunu bir parti ve ideoloji sorunu olarak değil de ulusal bir sorun ve bir uygarlık sorunu olarak ele almaları halinde; Türkiyemizin hep güleç olmasını dilediğimiz yüzüne düşen bu kara gölgeyi silebiliriz.»

HP sıralarından alkışlar yükseldi. ANAP sıraları boştu. Öneri reddedildi¹⁷.

Bu Sözler Ayıptır, Zabıttan Çıkarılsın

TBMM'nin 95. birleşiminde de iktidar partisinin insan haklarına bakışını sergileyen bir tartışma oldu. Pişmanlık yasası görüşülüyordu :

Cüneyt Canver (Adana) — ...Sayın üyeler, ülkemizdeki sorgulama ve buna bağlı olarak yargılama esaslarını düşünelim. Bu yasa kabul edilmeden önce bir olay olduğunu düşünelim. Silâhli çete kuran bir örgüt elemanının örgütünü ihbar ettiğini varsayalım ve görevlilerin bu ihbarı araştırırken izledikleri yöntemi araştıralım. İhbarcının iddiasının gereği adı geçen herkesi sorgulayacak, gözaltına alacak, işkence yapacak, yakınlarına baskı yapacak vesaire (Anap sıralarından 'işkence yok' sesleri). Var efendim, işkence var. Bu yasa kabul edildikten sonra ise... (Anap sıralarından 'işkence yok' sesleri, gürültüler). Beyşehir ilçesinde var, kaymakam dâva açmış, sanığın makatına polis cop sokmuş.

Halil Orhan Ergüder (İstanbul) — Ferdî.

Cüneyt Canver (Devamla) — Ferdî veya değil, var ama (Anap sıralarından gürültüler)... Kısacası bu yasa işkence gören insan sayısını arttırmaktan başka hiçbir çözüm getirmeyecek.

Hakkı Artukaslan (Bingöl) — Sayın başkan, ayıptır, cop sokulmuş ne demektir? Kaymakam cop sokmuş demek ayıptır.

Cüneyt Canver (Devamla) — Sayın başkana lâf atılmasın. Ben konuşma hakkımı kullanmak istiyorum (Anap sıralarından gürültüler).

Başkan — Bir dakika efendim, mücadele buyrun.

Hakkı Artukaslan (Bingöl) — Sayın başkan, bu sözler ayıptır, zabıttan çıkarılsın.

Başkan — Neyi çıkaracağız efendim?

Hakkı Artukaslan (Bingöl) — Kaymakamın cop sokması, ne demek? Ayıptır bunlar.

Cüneyt Canver (devamla) Kaymakam değil, görevlinin, kaymakam dâva açmış.

Başkan — Zabıttan çıkarılacak hiçbir husus görmüyorum.

Adalet Bakanı M. Necat Eldem (Mardin) — ...Değerli arkadaşlarım, yurt dışında olup bitenleri biliyorsunuz, aleyhimize çevrilmek istenen dolapları biliyorsunuz. Bize tevcih edilen en ağır itham işkencedir. Ama ne hazindir ki, parlamentosu ile, hükümetiyle, milletvekilleri ile, bütün kurumları ile bu iddiaları çürütmeye çalışan Türkiye Cumhuriyeti devletinde bir milletvekili arkadaşımız, buraya çıkıp 'cop sokulmuştur' diye iddiada bulunuyor.

İbrahim Taşdemir (Ağrı) — Sizin bakanınız da söyledi Sayın Bakan.

Cüneyt Canver (Adana) — İşkence iddialarını Vural Arıkan ortaya attı (Anap sıralarında gürültüler ve 'otur yerine' sesleri).

Başkan — Fevri hareketlere hiç gerek yoktur.

Adalet Bakanı M. Necat Eldem (Devamla) — Sorumluluk duygusu ile konuşması lâzım dedim, ısrar ediyorum, hepimiz sorumluluk taşıyoruz.

Kadir Narin (Diyarbakır) — O zaman siz de sorumlu olun.

Adalet Bakanı M. Necat Eldem (Devamla) — Ve şimdi ne olacak bakın değerli arkadaşlarım; Avrupa Konseyinde veya başka toplantılarda karşımıza çıkacak, 'İşte sizin filân parlamenteriniz, parlamentoda şunu şunu söylemiştir beyler' diyecekler.

Cüneyt Çanver (Adana) — Onlar böyle diyecekler diye herşeyi kamuoyundan saklayalım mı, onlar kim oluyor?¹⁸

TBMM'deki canlılık, güneşin balçıkla sıvmasını engelleymiyordu.

Ölüm Cezası ve İnsan Hakları

İnsan hakları öğretisi her geçen gün yeni kazanımlar elde ediyor. Ancak ölüm cezası, insan hakları temel belgelerine taraf olan çok sayıda ülkenin ceza yasalarında yerini koruyor. Ölüm cezası, kökeni tarihin derinliklerine uzanan geleneksel bir ceza. Toplumun ana yasaklarının çiğnenmesi niteliğindeki ağır suçların karşılığında veriliyor. Toplumun, suçluyu yaşamından yoksun bırakan bir misilleme davranışı olarak, şiddete ve ibrete dayalı bir caydırıcılık amacıyla uygulanıyor. Ceza, toplumların öç alması niteliğini yitirdikçe ölüm cezasının kişisellik açısından değerlendirilmesine ve giderek insan haklarıyla bağdaşırılığı konusunda derin kuşkular gündeme geldi. İzlanda 1928, F. Almanya 1949, Avusturya 1968, İsveç 1973, Portekiz 1976, Lüksemburg 1979, Norveç ve Danimarka 1978, Fransa 1981, Hollanda ise 1983'de ceza yasalarından ölüm cezasını çıkardılar.

Savaş suçluları dışında İtalya 1948, Malta 1979, İspanya 1979, İsviçre 1942, İngiltere ise 1969'dan beri ölüm cezasını uygulamıyorlardı. Belçika yasalarında ölüm cezası vardı ama 1918'den bu yana uygulama olmamıştı. Aynı durumda olan Leichteinstein'de en son ölüm cezası tarihi 1975 olarak beliriyordu. Yunanistan, siyasi suçlular için ölüm cezasını kaldırmıştı. İrlanda'da vatana ihanet

ve bazı suçlar için öngörülen bu ceza son olarak 1954'te uygulanmıştı.

Batı dünyasının önemli bir kesiminde son bulan ölüm cezası Kanada, Meksika, Avusturalya, Yeni Zelanda ve İsrail'de de yok. ABD'de ise yüksek mahkeme 1972 yılında, ölüm cezasının «Zalimce ve alışılmamış cezayı yasaklayan anayasaya aykırı» buldu.

Ölüm cezasını neredeyse kaldıran dünyada; Türkiye, 1973 yılından bu yana 500 kişi hakkında verilen ölüm cezalarını 1951 yılına dek kent meydanlarında, daha sonra cezaevi avlularında yerine getiriyordu.

Türk parlamentosu 1940 ile 1951-53, 1966-70, 1973-79 yılları arasında tam 16 yılı ölüm cezası onaylamayarak ceza yasasının ilgili maddelerini dondurdu. En fazla ölüm cezası 1939 yılında infaz edildi. 55 kişinin ölüm cezasına çarptırıldığı bu yılı 1941'de 33, 1942 ve 1944 yıllarında 34'er kişinin infazı izledi¹⁹.

Türkiye'de uzunca bir süredir olmadığı söylenen siyasi suçlar nedeniyle Cumhuriyetin ilânından bugüne değin 132 kişi ölüm cezasına çarptırılıyordu. Bunların arasında Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan, 1961 yılında Talât Aydemir, Fethi Gürcan, 1963'de Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan, 1972 yılında çarptırıldıkları ölüm cezası nedeniyle asıldılar.

Kısa Yaşamın İçersinde Hiçbir Şahsi Çıkar Gözetmedim...

Son on yılda dünyada 7500 kişi ölüm cezasına çarptırılmıştı. 5000 kişinin cezası çeşitli yöntemlerle yerine getirilmişti. Bunlardan 2000'i siyasal nitelikliydi. Uluslararası Af Örgütünün 1979 Eylül'ünde Ölüm Cezası başlığı ile yayınladığı rapordaki sayılar ilk bakışta inandırıcı gelmiyordu. Aynı dönemde yarım milyondan fazla insan da siyasal nitelikli katliamlara kurban gitmişti.

Bu sayıların gerçek olduğuna, 12 Eylül 1980 ile 30 Ağustos 1981 tarihleri arasındaki dönemi kapsayan sürede, Türkiye'de askerî mahkemelerde 1136'sı sol, 305'i sağ görüşlü olmak üzere, toplam 1468 sanığın idam ce-

zası ile yargılandığını saptadıktan sonra inandım.

Ulusal envanterimizin yeni dönemdeki ilk kurbanı Necdet Adalı oldu. Adalı, 8 Ekim 1980 tarihinde idam edildi. İnfaz gecesinde Ankara sokaklarını bir daha anımsamak bile istemiyorum. Güvenlik görevlileri dışında birkaç avukat ve çok sayıda gazeteci Ankara Merkez Kapalı Cezaevinin önünde titreyiyorlardı.

O geceden, iki önemli belge var. İlki, Askerî Yargıtay Başkanlığına sunulmak üzere, infaz şavcılığına verilen infazın ertelenmesine ilişkin başvuru. İkincisi, Adalı'nın anne ve babasına yazdığı son mektup.

Savunma avukatları bir hukuksal boşluk yakalamışlardı :

«Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı 1 nolu Askerî Mahkemesinin müvekkilimiz Necdet Adalı hakkında verdiği 2 Ekim 1979 gün ve 979/52-491 sayılı hükmü; Askerî Yargıtay 2. Dairesinin 16.7.1980 gün ve 980/189-239 sayılı ilâmı ile onanmıştır. Bu onama Millî Güvenlik Konseyi'nin 6.10.1980 gün ve 2309 sayılı kararı ile benimsenerek, ölüm cezasının yerine getirilmesi kararlaştırılmıştır.

Necdet Adalı'nın vekili olarak; MGK'nın ilk bildirisi ile uluslararası anlaşmalara, insan haklarına, adalet ve hukuk ilkelerine bağlı kalacağını açıklaması yanında, parlamentoyu feshetmesine rağmen Anayasayı yürürlükten kaldırmamış olması, ölüm cezalarının ancak TBMM'nin kararı ile yerine getirilebileceğinin, Anayasa'nın 64. maddesi ile 353 sayılı yasanın ilgili maddesi ve 647 sayılı infaz yasasının 2. maddesi ile hüküm altına alınmıştır. Bu maddeler yürürlükte kaldıkça ve Anayasa işlerliğini sürdürdükçe, MGK'nın ölüm cezalarının yerine getirilmesi konusunda karar veremeyeceğini ve en azından geçici Anayasa ile bu konuya bir açıklık getirilene kadar infazın ertelenmesi gerektiğine ilişkin istemimiz; Sıkıyönetim Komutanlığı 1 Numaralı Askerî Mahkemesinin duruşmasız olarak verdiği 7.10.1980 gün ve 80/1704 sayılı kararı ile reddedilmiştir.

Bu karara karşı 353 sayılı yasanın, 254. maddesine göre 7 gün içerisinde Askerî Yargıtay'a başvurma hak-

kımız vardır. Bu hakkı şu anda kullanıyoruz. Her ne kadar bu itiraz infazı engellemez gibi görünüyorsa da, bu kadar önemli ve sonucu itibarıyla da giderilmesi olanaksız olan bir dâvada, bu istemimizin infazı geri bırakması gerekir. Bu düşüncelerle itiraz ediyoruz. İtiraz nedenlerimiz şöyledir :

Ülkemiz son derece acı günlerden geçmektedir. Bu acılı günleri aşmak, yeni acılara yeni acılar katarak olmamalıdır. Hele kamuoyunda büyük tartışmalara neden olacak bir infazı, hiç olmazsa, şeklen de olsa yasaya ve hukuka uygunluk çizgisinde yapmak zorunluluğu vardır. İnsan haklarına, adalet ve hukuk ilkelerine bağlılığını açıklayan ve böylelikle İnsan Hakları Evrensel Bildirgesine ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine bağlılığını açıklayan yönetimin, infazların yapılmasına ilişkin kararı, bu anlamda yasal ve hukukî değildir.

En azından geçici Anayasa ile bu konuya bir açıklık getirene kadar, infazın geri bırakılması adaletin gereğidir. İhtilâl kendi yasasını işletirken bile, evrensel hukuk ve adalet kurallarının dışına düşemez kanısındayız. MGK'nın mevcut Anayasa ve Yasalara ters düşen bu karar ile, adalet ve hukuk ilkelerinin çiğnendiği kanısı, yaygın bir kanıdır. Kaldı ki, MGK en kısa zamanda geçici Anayasa ilân edilerek kurucu meclisin oluşturulacağını ve normal döneme, başka bir deyişle demokratik Anayasal hukuksal düzene geçileceğini vaatmiştir. Kendi varlığını geçici gören MGK, insan yaşamı gibi kutsal bir konuda yasal düzenlemeler yeterince yapılmamışken, kendisini yetkili görerek böyle bir karar alması, ulusal ve uluslararası inandırıcılığımızı kaldırıcı niteliktedir.»

Dilekçe 03.00'de verildi. Aynı saatlerde Necdet Adalı savunma avukatlarına son mektubunu veriyordu. 23 satıra sığdırdığı duygu ve düşünceleri, kavgasının bir parçasıydılar. «Sevgili anneciğim ve babacığım, sizleri ve ezilen halklar uğruna verilen mücadeleyi erken bırakmak zorunda kaldığım için üzgünüm» diye başlayan satırlar, «...Şu kısa yaşamım içerisinde hiçbir şahsî çıkar gözetmeden yerimi almaya çalıştım ve bundan dolayı gurur

duyuyorum» diye sürüyor, «..üzülmemenizi bekliyorum, ağbimlere ve ablama da yazmak isterdim, fakat buna olanak yok. Kendilerine çok selâmlar. Burada satırlarıma son verirken hürmetle ellerinizden öperim. Arkadaşlara selâm. Hoşçakalın» diye noktalanıyordu.

Büroya çok erken gittim o gün. Temizlik işçileri, çalı süpürgeleriyle asfaltta dökülen yaprakları temizliyorlardı.

8 Ekim 1980'de başlayan idamların sayısı adi suçluları da içererek bugüne dek 48'e ulaştı²⁰.

İki Mektup ve Bir Olay

Erdal Eren'in ölüm cezası 3 Aralık 1980 tarihinde infaz edildi. Babası, 21 Aralık'ta Devlet Başkanına bir mektup yazmıştı:

«...Emekli bir ilkökul öğretmeniyim. Cumhuriyetle beraber büyümüş, Atatürk ilkelerine içtenlikle inanmış ve öğrencilerini bu prensiplerin ışığı altında yetiştirmek için çırpınarak otuz yılımı harcamış bulunuyorum.

...Oğlum Erdal Eren henüz meslek lisesi öğrencisiyken, kötü ve ard niyetli kişilerin kurbanı olarak bir felâketin içine düşürüldü ve sonunda idam cezasına mahkûm oldu.

...Olayı, evimi aramak için gelen sivil polisler «Oğlun bir eri vurdu, cezası idam» diyerek duyurdular. «Keşke oğlum vurulsaydı da asker katili olmasaydı» dedim.

...Sonradan, olayı evlerinden izleyen vatandaşlardan bazıları, eri vurana gördüklerini ve sanık olarak televizyondan gösterilenin, boşuna suçlandığını, başka bir vatandaş da «bir şahsın çöp bidonundan bir tabanca çıkararak Erdal'a verdiğini, bu suretle de fiilin Erdal'a yüklediğini» söyledi.

...Oğlumun, bu eylemin faili olacağına kesin olarak inanmıyorum. Nitekim, yargılama safahatı, yüksek daire ve genel kurul bozmaları ve muhâlefet serhleri, amme vicdanında da bu endişeleri arttırmıştır.

...Adli hatanın telâfisinin mümkün olamayacağını

takdirini yüce sorumluluk yüklenen temiz vicdanlarınıza bırakıyorum.

...Suçun işlendiği zaman, oğlum 18 yaşına gireli 3 ay olmuştu. İşlediği varsayılan suç eğer 3 ay önce vuku bulmuş olsaydı, yapılacak indirimden de yararlanacaktı.

...Bugüne kadar adaletin, gerçek suçlunun o olmadığına kanaat getireceğine inanarak avundum.

...Gerçek suçluların bulunması için gerekenin yapılarak, dönülmesi mümkün olmayan bir duruma meydan verilmemesine, yüksek makam ve vicdanınıza ait atıfetinin lütfedilmesiyle ölüm cezasının değiştirilmesine, bizlerin de acı içinde kıvranarak ömrümüzün sonunu beklememizin önlenmesine delâletlerinizi diler, derin saygılarımı sunarım.»

Erdal, anne ve baba ve kardeşlerine yazdı daha sonra. Hepsini yürekten sevgi ve saygı ile selâmlayarak başladı satırlarına:

«...Sizlere bugüne kadar pek sağlıklı yazamadım. Ayrıca konuşma olanağımız da pek olmadı. Dışarıdayken de birbirimizi anlayabilecek şekilde konuşamadık. Bu konuda sizlere karşı büyük ölçüde hatalı davrandım. Ancak, bunu size saygı duymadığım şeklinde yorumlamamanızı isterim.

...Sizlere anlatacağım, sizlerle konuşacağım çok şey var, ancak, olanak yok.

...Şu anda ne durumda olacağınızı tahmin ediyorum. Ama, çok açıkça söylüyorum ki, benim moralim çok iyi ve ölümden korkmuyorum.

...Böyle düşünmem, böyle davranmam halka olan inancımın ileri gelmektedir. Ölümden korkmadığımı söylemem, yaşamak istemediğim, yaşamaktan bıktığım şekilde anlaşılmalıdır. Elbette hayatta olmayı ve mücadele etmeyi arzularım.

...Biliyorsunuz bana bu ceza, işlediğim iddia edilen suçtan verilmedi. Asıl amaçlanan, böyle bir olayla gözdağı vermek ve engellemektir. Sizin de bildiğiniz gibi, hukuk kurallarını çiğneyerek bu cezayı verdiler.

...Cezaevinde yapılanları -neler olduğunu ilerde ay-

rintılı bir şekilde öğrenirsiniz sanırım- insanlık dışı zulümdü. O kadar aşağılık, o kadar acımasız şeyler gördüm ki, bugünlerde yaşamak bir işkence haline geldi. İşte bu durumda ölüm korkulacak birşey değil, şiddetle arzulan bir olay, bir kurtuluş haline geldi. Böyle bir durumda insanın intihar ederek yaşamına son vermesi işten bile değil. Ancak ben bu durumda irademi kullanarak, ne pahasına olursa olsun yaşamımı sürdürdüm. Hem de ileride bir gün öldürüleceğimi bile bile. Sizlere bunları anlatmamın nedeni, yaşamaktan bıktığım ya da meselelerin önemini, ciddiyetini kavrayamadığım gibi yanlış bir düşünceye kapılmamanız içindir. Bütün bu yapılanlar, başımdan geçenler kinimi bir kat daha arttırdı, azmimi bir kat daha körukledi. Mesele benim açımdan kısaca böyle, ancak sizin için daha zor olduğunu biliyorum.

...Anne, baba ve evlât arasındaki sevgi çok güçlüdür, kolay kolay kaybolmaz. Evlât acısının da sizin için ne derece etkili olacağını biliyorum. Ama ne kadar zor olsa da bu tür duygusal yönleri bir tarafa bırakmanızı istiyorum. Sizin binlerce evlâdınız var.

...Zavallı ve çaresiz biriymişim gibi arımdan ağlamanız beni yaralar. Hepinize özgür ve mutlu bir yaşam diliyorum.»

Erdal, 3 Aralık 1980 tarihinde idam edildi. Son dileği avukatı ile ikili bir görüşme yapmaktı. İzin vermediler. İnfazda hazır bulunan avukatlara, o sabah birkaç saat soru sorulamamıştı. Soğuk, uzun bir süredir benzerine raslanmadığı kadar artmıştı o sabah.

Bir Ay Onyedî Günde Tamamlanan Duruşma

Çok sonraları deneyimli bir hukuk adamına Erdal Eren yargılanması ile ilgili olarak bir soru yöneltip «Adli hata mıdır?» diye sordum: «Daha beteri» dedi. Ve dosyanın son belgelerine gözetmemi salık verdi. Şaşırtıcı şeyler okudum dosyadan, anlatırlarken inanıyordum, okuduğumda inanmadım.

Olay, 2 Şubat 1980 tarihinde meydana geliyor, yar-

gılıma bir ay, 17 gün sonra tamamlanıp 19 Mart 1980'de ölüm cezasına hükmediliyordu. Nüfus kaydı, otopsi raporu, yeminsiz doktor ve bir çok konuda hukuksal açıklık yoktu.

Askerî Yargıtay Başsavcılığına sunulmak üzere, Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı Askerî Savcılığına verilen 24 Kasım 1980 tarihli metin, olayı en derli toplu anlatan belgeydi :

«Özü: Karar düzeltilmesi istemimizin yetkili mercice incelenerek bu konuda bir karar verilmesi ve karar verilinceye kadar yürütmenin durdurulmasına karar verilmesi dileğidir.

Olay: 2.2.1980 günü saat 16.00 sıralarında, Aşağı Ayrançı Hoşdere Caddesi, 3. Durak civarında düzenlenen izinsiz bir mitingde, çıkan silâhlî bir çatışma sonunda, görevli inzibat eri Zekeriya Önge'nin ölümü ile sonuçlanan olayın öldürme sanığı olarak Erdal Eren yakalanmıştır. Yapılan yargılama sonunda, olayın sanığı Erdal Eren Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı 1 numaralı Askerî Mahkemesince, oybirliği ile TCK'nun 450/9 maddesi gereğince ölüm cezası ile cezalandırılmaya mahkûm edilmiştir.

Bu karar sanık vekilleri ve sanık tarafından temyiz edilmiş, Askerî Yargıtay 3. Dairesi tarafından şu gerekçelerle bozulmuştur :

1. Otopsinin yasa ve usule aykırı olarak yapıldığı ve verilen karara olumsuz yönde etki ettiği, otopsi raporundaki açık çelişkiler karşısında bir karara varmaya yasal olanak bulunmadığı,

2. Maktulün vücudundan çıkan mermi çekirdeğinin, sanığın tabancasından çıkıp çıkmadığının açığa kavuşturulmadığı ve sanığın atışı ile ölmediği konusunda kuvvetli kuşku bulduğu, kuşkulu ve duraksamaya yol açan bir ekspertiz raporunun hükme dayanak yapılamayacağı,

3. Yine ölüme yol açan atışın, yakın atış mı, uzak atış mı olduğu konusunda gerekli araştırmanın yapılma-

diği, hal böyle olunca sonuca gitmeye yasal olanak bulunmadığı,

4. Tanıkların dinlenilmemiş olmasının yine yasa ve usule aykırı olduğu,

Bu bozma kararı, tamamen yasal gerekçelere dayanan ve gerçeklerden kaynaklanan, hukuk tarihinde onurlu bir yer alacak nitelikteki bir karardır. Gerçekten, 3. Daire titiz ve usule uygun bir inceleme ile bozma kararına varmıştır.

Bu karar üzerine başsavcılık makamı, Yargıtay Daireler Kuruluna itiraz yolu ile başvurmuş, 3. Dairece verilen bu bozma kararının bozulup ortadan kaldırılmasını istemiştir. Askerî Yargıtay Daireler Kurulu da, 3. Dairenin bozma kararının (bozulup ortadan kaldırılmasına) ve (Diğer temyiz sebepleri açısından gerekli incelemenin yapılması için yeniden dairesine gönderilmesine) karar vermiştir.

Gerekçeler bizce bilinmemektedir. Savunma avukatlarına ne itiraz, ne de karar örnekleri tebliğ edilmemiş, isteme rağmen de verilmemiştir.

3. Daire ikinci kez yaptığı yeniden inceleme sonunda :

(Askerî Yargıtay Daireler Kurulunun kararıyla, er Zekerîya Öngenin ölümüne neden olan eylemin sanık Erdal Eren tarafından yapıldığının ve sanığın yaşının da yöntemine uygun, tam ve doğru olarak saptanmamış bulunduğu keskinleşmiş olması karşısında, sadece suçun niteliğine ve sanık hakkında TCK'nun 59. maddesinin uygulanmamasının haksızlığına yönelik temyiz nedenlerinin incelenmesi gerektiği anlaşılmıştır) denildikten sonra, yine hukuken geçerli gerekçeler ve Askerî Yargıtay Daireler Kurulunun bu maddenin uygulanması gerektiği konusundaki içtihadlarını göstererek, bu kez şu gerekçe ile kararı esastan bozmuştur :

«TCK'nun 59. maddesi hükmünün sanık lehine uygulanıp uygulanmayacağına karar vermek her ne kadar mahkemenin takdirine bırakılmış ise de mahkemenin bu takdir hakkını kullanırken objektif ve somut verilere dayan-

mayarak hata ve zaafa düştüğü ve bu nedenle bu noktaya yönelik temyiz istemine dayanılarak hükmün bozulması gerektiği anlaşılmıştır.»

Bu onama kararı aşağıdaki nedenlerle sakattır, yencin gözden geçirilerek düzeltilmesi gerekmektedir :

353 sayılı yasanın 225. maddesi aynen: «Askerî Yargıtay Dairelerinin veya Daireler Kurulunun kararlarına karşı Askerî Yargıtay Başsavcısı doğrudan doğruya hükmün veya kararın özüne etkili ve temyiz dilekçe beyan ve lâyihasında veya tebliğnamede yazılan bir hususun bunlar dışında esas hükme etkili olan noksan ve yanlışların temyiz incelemesinde göz önüne alınmayarak dokunulmadan geçilmiş olması hallerinde karar düzeltilmesi isteminde bulunabilir» demektedir.

Yasanın bu maddesi sanıklar lehine konulmuş olan bu amaçla kullanılması istenmiş olan bir maddedir. Yasanın bu maddesi sanıklar lehine gözönüne alınmayan bir hususun gözden kaçırılmasının doğuracağı vahim hataların önlenmesine yönelik bir düzenlemedir.

Askerî Yargıtay 3. Dairesinin bozma ile sonuçlanan incelemelerinde, değil sanık lehine olan, sanık aleyhine olan bir tek husus bile gözden kaçırılmış değildir. 3. Daire gayet titiz bir inceleme ile, temyiz dilekçesinde, tebliğnamede belirtilen bütün hususları incelemiş ve bozma kararını bundan sonra vermiştir. Temyiz dilekçesinde yazılı olup da dokunulmadan geçilen bir husus olmadığına tebliğnamede belirtilen hususlara değinilmeden geçilmediğine ve her tür beyanların dikkate alındıktan sonra Askerî Yargıtay 3. Dairesince tafsilâtlı ve hukukî yönden doyurucu bir karar verildiğine göre başsavcının harekete geçmesine hukuken imkân bulunmadığı halde başsavcılık istemleri kabul edilmiştir. Burada hukuka uygunluk bulunmamaktadır.

Askerî Yargıtay 3. Dairesinin eksik soruşturmanın tamamlanmasına ve adalete en yakın kararın verilebilmesine yönelik çaba karşısında, başsavcılığın yerinde olmayan karşı çıkması ve itibar görmesi yasanın ruhuna aykırıdır. Ortada bir ölüm kararı vardır. Hal böyle olunca

adalete en yakın karar verebilme konusunda daha hassas davranmak gerektiği açıktır. Askerî Yargıtay 3. Dairesinin ilk bozma kararına karşı çıkmakla başsavcılık gerçeğinin ortaya çıkarılabilmesi yollarını tıkamış ve Daireler Kurulu da karşı çıkmaya itibar ederek gerçeğinin ortaya çıkmasını tümünden engellemiştir.

Başsavcılık TCK'nun 59. maddesi açısından olan ikinci bozma kararına da karşı çıkarak sakat bir uygulamanın devamına ve sakat bir kararın verilmesine de sebep olmuştur. Şöyle ki: TCK'nun 59. maddesinin uygulanması gerektiği yolundaki, 3. Dairenin ikinci kez esastan bozma kararından sonra, dosyanın kararı veren ilk mahkemeye gönderilmesi gerektiği halde buna riayet edilmemiştir. Ölüm kararının sorumluluğu, ilk karar mahkemesindedir. Böyle olunca ilk kararı veren mahkemeye dosya gönderilerek, mahkemenin bu konuda bir muhasebe yapması ve vermiş olduğu kararı gözden geçirmesinin sağlanması gerekirdi. Öte yandan 59. maddenin uygulanıp uygulanmaması mahkemenin takdirine yeniden sunulacak, görüşü alınmalı idi. Kararı veren mahkemenin objektif davranmadığını kabul ederek, 59. maddeyi uygulayabilmesi ihtimali dosyamızda ve kararın gelişim aşamalarında kuvvet kazanmış bulunmaktadır.

Bütün bunların yapılmayıp, başsavcılığın 59. maddeye yönelik bozmaya da karşı çıkması, illâ bir idam kararı çıkmasında özel bir çaba gösterildiği kuşkusunu alabileceğine arttırmıştır. Kamu vicdanı bu konuda oldukça rahatsız bulunmaktadır. Öte yandan, mahkemenin saf dışı bırakılmış olması ve takdir hakkı konusunda bir kez daha düşünmesinin engellenmesini iyi niyet kurallarıyla da bağdaştıramamaktayız. Mahal mahkemesi çaresizlik içinde bırakılmıştır. Aynı şekilde bozma kararlarını isabetle veren ilgili Yargıtay Dairesi de çaresizlik içerisinde bırakılmıştır.

Bu onama kararı kamuoyunda çok uzun süre tartışılacak ve vicdanları rahatsız edecek bir karardır.

Onama kararı genel kuruldan oybirliği ile değil oy çokluğu ile çıkmıştır. Yüce Askerî Yargıtay'ın önce bir

daresinin tüm üyelerini birden inandıramayan, daha sonra yeni dahil olan üyeler dışındaki üyeleri inandıramayan, daha sonra da onama kararı veren yüksek mahkemenin bazı üyelerini bile inandıramayan bir idam kararının kamu oyunu inandırması ve kamu vicdanını rahatlatması olanaksızdır. Bu karara halk nasıl inanabilecektir? Mahkeme kararlarının temel özelliğinin, inandırıcı olmak gerekirken, böyle kendi üyelerini bile inandırmayan bir kararda direktmesini düşünemediğimiz için ve buna inanmak istemediğimiz için kararın bir kere daha gözden geçirilerek düzeltilmesini istemekteyiz.

Askerî Yargıtay Genel Kurulunun hangi hallerde, bizzat dâvanın esasın hükmedeceğini yasa 220. maddede tahdidî olarak saymıştır. Dosyamızda, genel kurulun dâvanın esası konusunda karar vermesini gerektiren kanunu bir lâzime bulunmamaktadır. Onama kararı bu yönüyle de yasaya aykırıdır ve düzeltilmesi gerekmektedir.

Müvekkilimiz tümünden suçsuzdur demiyoruz. Ancak, isnat edilen suçun suçlusu olmadığı inancındayız. Yargılamanın da yasal şartlara ve usule aykırı olduğu inancındayız.

Sonuç ve istem: Yargılamanın ve kanun yolları aşmalarının şimdiye kadarki gelişiminde sürekli yanlış işletilmiş olan 225. maddenin bu kez amacına ve ruhuna uygun olarak işletilmek suretiyle Onama kararının bir kez daha gözden geçirilip düzeltilmesini ve dosyanın 59. madde konusundaki kararını beklemek üzere mahal mahkemesine gönderilmesi doğrultusunda tashihi karar isteminde bulunmasını başsavcılık makamından diler, aynı zamanda bu konuda bir karar verilinceye kadar, infazın, telâfisi mümkün olmadığı gözönünde tutularak, yürütmenin durdurulmasına karar verilmesini saygılarımızla ve kâleten isteriz.»

Gelişen bilim, Erdal'ın 18 yaşından küçük olduğunu saptasa ya da Erdal'ın ölen ağabeyinin nüfus kaydı ile yaşadığı kanıtlanırsa durum ne olurdu? Saygın hukukçunun «Bir adli hata mı?» soruma verdiği «Daha beteri» yanıtının anlamını, şimdi çok iyi anlıyorum. Hele hele, in-

fazda bulunan bir avukat arkadaşımızı, «O gece, en haklı olan cellâttı» demesini.

Dışişlerine Açıklama Yaptıran İki Ölüm Cezası

Dışişleri Bakanlığı sözcüsü 26 Ekim 1984 tarihinde hiç alışkın olmadığımız bir açıklama yaptı :

«Son günlerde adam öldürmekten dolayı hüküm giymiş şahıslarla ilgili olarak mahkemelerce verilmiş idam kararları dolayısıyla, ülkemiz aleyhine çeşitli şekillerde ve genellikle mahallî çevrelerin de tahrikiyle bir kampanya yürütüldüğü görülmektedir.

İdam cezası bir iç hukuk konusu olup her ülkenin sosyal şartlarından ve bu şartların gerektirdiği tercihlerden doğar. Türkiye, mevzuatında böyle bir cezanın öngörüldüğü tek Batılı ülke de değildir.

Türkiye'de siyasal kanaatlerinden dolayı kimse idam edilmemektedir. 12 Eylül'den sonra idam edilen şahısların hepsi, terörist olaylara karışarak adam öldürmüşlerdir.»

Dışişleri, ölüm cezaları infaz edilen Hıdır Aslan ve İlyas Has konusundaki eleştirileri yanıtlıyordu. Hıdır Aslan ve İlyas Has Dışişlerine göre de suçluydular.

Dışişlerinin açıklamasında Hıdır Aslan'ın, İsmail Yürür ve Mehmet Erol adlı iki polis memurunu öldürdüğü belirtiliyordu. Dışişlerine göre Hıdır Aslan adam öldürmüştü.

Hıdır Aslan adam öldürmüş müydü gerçekten? Bu sorunun yanıtını «İdam tezkeresinin TBMM'de görüşülmesi» sırasındaki konuşmalarda arayalım²¹ :

Hasan Altay (Samsun) — Sayın Başkan, değerli milletvekilleri, ben Adalet Komisyonunun bir üyesi olarak bu karara muhalif kaldım. Bunun nedenlerini açıklayacağım. Çağdaş hukuk sistemini uygulayan devletlerde idam cezaları istisnaî olarak kabul edilmiştir. Bizim ülkemizde de kabul edilmiştir. Bunu tartışmanın hiçbir anlamı yoktur. Ancak, elinizdeki ölçü, idam mahkûmu kişinin cezaevinde bulunduğu sürece toplum için bir yük teşkil edip etmediği olmak gerekir.

Şayet mahkûm olan kişi cezaevinde kaldığı sürece bir takım talimatlar veriyor, bir takım zararlı faaliyetlerde bulunuyor, toplum için tehlike teşkil ediyor ve yaptıkları olay her an gündemde kalıyorsa, idamında mutlaka - şu an için, ülkemiz için- ben fayda olduğu, gerekli olduğu kanaatindeyim.

Değerli arkadaşlarım, bu genel açıklamadan sonra, dosyayı gözönüne aldığımızda, dosyada idama mahkûm edilen kişinin hiçbir şekilde adam öldürmediği ve öldürmeyle sonuçlanan bir olaya katılmadığı görülecektir. Samede örgütsel bir faaliyettir. Örgütsel faaliyetler ülkemizin 12 Eylül'den önceki otorite boşluğu nedeniyle maalesef Türk milletinin asıl evlâtlarının şu veya bu şekilde, sağda veya solda, yanıltılarak bazı kişilerce kullanılmasından doğan bir takım eylemlerdir. Bu mahkûm şahıs, doğrudan kendisi olaya katılmamıştır, adam öldürmemiştir.

İsmail Saruhan (Ankara) — Melâike mi onlar?

Hasan Altay (Devamla) — Melâike değil efendim.

Başkan — Lütfen devam edin, gayet ciddi bir konu

bu.

Hasan Altay (Devamla) — Bu kararı infaz etmediğiniz takdirde salınsın, eli kolu serbest gezsün demiyoruz. Bunlar salınsın yeniden anarşi de doğsun demiyoruz.

Olayda, dosya incelendiğinde benim görüşümü kuvvetlendirecek bazı emareler vardır. Askerî Yargıtay 2. Dairesi kararı oy çokluğu ile vermiştir. Bu bakımdan yüce meclisin bu konuyu dikkate alması, idamda yarar bulunmadığını gözönünde bulundurması gerekmektedir. Ölüm cezasının bir oç alma şekline dönüşmemesi için her düzeyde ciddi girişimler yapıyordu ama sonuç değişmiyordu. CHP Nevşehir İl Başkanı Zeki Tekiner'i öldüren Mehmet Onur Miman'ın cezasını onamayan TBMM, Hıdır Aslan'ın cezasını onaylıyordu :

«Askerî Yargıtay 2. Dairesinin ..... karar sayılı ilâmi ile kesinleşen İzmir Sıkıyönetim Komutanlığı 1 numaralı Askerî Mahkemesinin ..... hükmü ile Türk Ceza

Kanununun 146/1 maddesi uyarınca ölüm cezasına mahkûm edilmiş bulunan Tunceli ili, Hozat ilçesi, Taşıtlı köyü nüfusuna kayıtlı Selman oğlu Sultan'dan olma 1.4.1958 doğumlu Hidir Aslan hakkındaki ölüm cezası yerine getirilir.»

Başkan — Maddé üzerinde söz isteyen, yok. Maddeyi oylarınıza arz ediyorum: Kabul edenler.. Etmeyenler.. Kabul edilmiştir. Tümünü oylarına arz ediyorum: Kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

Gündemin 9. maddesine geçiyoruz.»

Dışişleri Bakanlığının açıklaması «...Bundan önce idam edilen İlyas Has ise bekçi Süleyman Tosun'u pusurarak öldürmüştür» diye devam ediyordu :

«...İdam cezasının nihailiği ve niteliği dolayısıyla Türk mevzuatı bu konuda diğer cezalardan farklı ve çok itinalı bir düzenleme getirmiştir. Karar, bütün yargı mercilerinden geçip kesinleştikten sonra TBMM'e gelmekte ve orada kabul edilen bir kanunla onaylanmaktadır. Bundan sonra Cumhurbaşkanınca onaylanması gerekmektedir.

...Bu konuda yürütülen kampanyanın mesnedini insanı mülâhazaların teşkil ettiği iddiasında da en azından bir samimiyetsizlik vardır. İnsanı duygularda iki ayrı ölçü olmaz. Günde yaklaşık 25 kişi öldürülür ve vazifelerini yapan görevliler katledilirken bu kesimlerden herhangi bir ses çıktığını hatırlamıyoruz. Bu insanların hazine âkıbetine en az katliamın faillerine gösterdikleri kadar ilgi göstermeyenlerin insanı mülâhaza iddialarının inandırıcı tarafı yoktur.

...Koparılan gürültü insanî mülâhazalardan değil siyasî amaçlardan kaynaklanmakta ve iyi niyetli kimseleri, insanî duygularını istismar suretiyle, Türkiye aleyhinde sürdürülen kampanyaya âlet etmek amacını gütmektedir.»

Dışişlerine göre İlyas Has adam öldürmüştü. İlyas Has adam öldürmüş müydü gerçekten? Bu sorunun yanıtını, kendim araştırdım. Babasıyla konuştum, avukatıyla görüştüm.

İlyas Has'ın Tekirdağ'dan geldikleri sırada, küçücük bir çocukken çekilmiş fotoğrafı solmuştu. İlyas, annesinin kucağında gördüğüm resminden çok değişmişti anlatıklarına göre. Yoksulluktan, bir kentten öbürüne göçerlerken hiç akıllarına gelmemişti İlyas'ın sonunun darağacı olacağı. İzmir'de ailesinin işleri pek parlak gitmemişti. İlyas yoksul mahalleden, pazarlara inerek filelerini dolduranların yüklerini taşıyarak, yaşamlarına katkıda bulunmaya, yürüdüğü, ayakta durduğu günden başlamıştı.

Bütün bu acılar nedendi? İlyas, bu soruya yanıt ararken, kendini düzeni değiştirmeyi amaçlayan bir grubun içinde buldu. Oradan oraya koşuyor, kendilerini hedef seçen sağcılarla giriştikleri dövüş, giderek şiddetleniyordu. Bir gün arkadaşları, bir fabrika bekçisini etkisiz hale getirmeleri gerektiğini söylediler. Plânı tam bilmiyordu. Ona yakınlık gösteren, onu aralarına alan arkadaşları, ona herşeyi anlatmıyordu. İlyas üç arkadaşıyla birlikte, Hamdi Filizcan, Nizamettin Sağlıcak ve Cihan Aslan ile birlikte bekçiye saldırdı. Ama bekçi dirençli çıkmıştı. İçlerinden biri «onu vür» diye bağırdı. İlyas'ın silâhi yoktu. Adını, ölünceye dek saklı tuttuğu arkadaşı çekti silâhını ve bekçiyi vurdu. Gözden kayboldu. İlyas ve arkadaşları yakalandılar.

Avukatları, İlyas'ın adam öldürmediğini biliyorlardı. Üstelik onun katil olduğunu belirten bir tek kanıt yoktu dosyasında. Yargılandığı mahkeme, bir yargıcın karşı oyuna karşın ölüm cezası verdi. Avukatlar yargılanmanın yenilenmesi için ellerinden geleni yaptılar. Yargıtay'a, fotoğraflarla, mühendislerin ölçümleri ile ve birçok kanıtla başvurdular. Örneğin İlyas'ın bekçiyi vurduğunu söyleyen polislerin o sırada buldukları yerden olayı görmelerine olanak yoktu. Örneğin, bekçiyi İlyas'ın vurduğuna ilişkin tanıklık yapacak iki kişiye gözdağı verilmişti. Örneğin, karara karşı olan yargıç görevinden alınmış, başka yere atanmıştı. Örneğin, kararı bozmuş ancak kararda ısrar etmişti. Örneğin, dâvayı ikinci kez gören mahkemede, ölüm cezasına ilk kararda katılan bir yargıç bu kez muhalefet etmişti. Kısaca, İlyas'ın bekçiyi öldüren

kişi olduğu hukuksal olarak kesin değildi.

İlyas 1983'ü 1984'e bağlayan yılbaşında avukatına bir kart gönderdi. Özenle, bir bebek resmi çizmişti. Altına, «yeni yıllarında tüm bebeklerin mutluluğa ulaşmasını dilerim» diye birşeyler karalamıştı. Avukatı bu kartı da Yargıtay'a yolladı, eski yoksul günlerindeki bebek, İlyas'ın fotoğrafı ile birlikte. Kendi de mutlu günlere ulaşabilseydi, idamla noktalanmayacaktı belki yaşamı.

Yargıtay bu kez kararı onayladı. 7 Ekim 1984 sabahı İlyas, ailesine bir mektup yazdı. Çayını içti. Sigarasını söndürdü. Avukatını kucakladı «Sen elinden geleni yaptın» dedi. Ve ölümüm bebeklerin mutluluğuna katkıda bulunur diyerek, sandalyeye tekme vurdu.

1982 ve 1983 yılında biri 1880, öteki 3030 imza ile verilen iki dilekçe, ölüm cezasına karşı çıkmanın çağdaş tüm gerekçelerini içeriyordu:

«İnsan haklarının başında gelen yaşama hakkına aykırı ve insan onuru ile bağdaşmayan, toplum üzerinde çekiştirme etkisi bulunmayan, öç alma niteliği taşıyan, adli hata halinde düzeltilmesi olanağı olmayan ceza hukukunun ıslâh amacı ile bağdaşmayan ve dünyanın bir çok ülkesinde ceza yasalarından çıkarılan, ölüm cezasının ceza yaşamızdan çıkarılmasını ve bunun bir Anayasa hükmü haline getirilmesini istiyoruz.»

Ben de istiyorum.

Toplumda yeni yaralar açılmasın diye, yeni hesaplaşmalara gidilmesin diye istiyorum.

Demokrasinin temelini daha fazla insan kanı karışmasını istemediğim için, daha fazla kin duyguları üretilmesini istemediğim için..

DOKUZUNCU BÖLÜMÜN NOTLARI

1. Örsan Öymen, Politika Kazanı, «İnsanlarla Hayvan arasında ne fark vardır?» Avrupa Konseyi Genel Kurulunun Türkiye'ye sataşma yapıldığı bu oturumunu Prof. Turhan Güneş yönetmişti. Sataşmalar üzerine Güneş, Metin Toker'e söz verdi.

2. Ulusu Hükümetinin Devlet Bakanı ve sözcüsü Prof. Öztrak, görev yaptığı süre içinde açıklama yapmak amacıyla TRT TV'den ikinci bir kez daha konuştu. Öztrak, basın özgürlüklerinin kısıtlanmayacağını öne sürmüştü.

3. Genel Kurmay Sıkıyönetim Koordinasyon Dairesinin Ekim 1982 tarihli süreli yayını, 5'nci Bölüm, 27'nci sayfa.

4. Genel Kurmay Başkanlığının 2 Nisan 1984 tarihinde yapılan açıklamasında askeri cezaevlerinde bulunan sanıkların yaşamları konusunda «Son günlerde ortaya atılan iddialara karşılık verildiği» belirtildi.

5. Maliye ve Gümrük eski Bakanı Vural Arıkan Anavatan Partisi kurucu üyelerindendi. 8 Ağustos 1984 tarihinde bir otobüsün benzin deposunda bulunan 127 milyon liranın gümrükçülerce paylaşıldığı haberi üzerine gelişen Kapıkule Gümrük yolsuzluğu olayı ile başlayan gelişmeler Bakanlıktan azledilmesine dek uzadı. Arıkan soruşturmanın, hukuk devleti ilkelere göre yapılmasını, olayla ilgili olarak gözetilmesine göre yapılmasını, olayla ilgili olarak gözetilmesini istedi. Arıkan, İçişleri Bakanı Dr. Ali Tanrıyar'ı, «soruşturmayı İstanbul valisi ile emniyet görevlilerinin insiyatifine bırakmakla» suçladı. Tanrıyar da istifa yolu ile bakanlıktan ayrıldı (Rafet Genç, Cumhuriyet 1984)

Olayın üzerine giden Maya Dergisi 73. sayısında konuyu kapak yaptı ve Maliye ve Gümrük Bakanlığı Müsteşar Yardımcısı Doğan Ak'ın ile 35 gün süren işkenceli soruşturmayı konuştu. İddiaya göre, 33 yıllık bürokrata 35 gün işkence yapılmıştı.

6. İçişleri Bakanı Yıldırım Akbulut'un yaptığı bu açıklamada, 1984 yılında anarşi ve terör olaylarına katıldıkları sap-

tanan 4894 kişinin yakalandığı, bunlardan 3207'sinin solcu, 50'sinin sağcı, 308'inin ise irtica kesiminden olduğu belirtildi. Akbulut'a göre 1984 yılı içinde 30711 tabanca, 70 otomatik silâh, 14657 tüfek, 223145 mermi, 207 patlayıcı madde, 2693 değişik tip silâh ele geçirildi. 23 Ocak 1975, Basın.

7. Heyette şu parlamenterler vardı: Harry Vander Berg (Hollanda), Pieter Stoffelen (Hollanda), Ludwing Van Steiner (Avusturya), Arbola Muru (İspanyol), Odilo Gunter (İsviçre), Jacques Baumel (Fransız), Jean Pierre Fourre (Fransız), George Apanes (Norveç), Michel Scmitt (Fransız), Heinz Scharz (F. Alman), Antony Grant (İngiliz), Sir Dougley Smith (İngiliz), Claude Dejardin (Belçika), Bjorn Elmquist (Danimarka), Mark Killiea (İrlanda) Liam Burke (İrlanda).

8. Anayasa Madde: 108 — İdarenin hukuka uygunluğunun, düzenli ve verimli şekilde yürütülmesinin ve geliştirilmesinin sağlanması amacıyla, Cumhurbaşkanlığına bağlı olarak kurulan Devlet Denetleme Kurulu, Cumhurbaşkanının isteği üzerine, tüm kamu ve kuruluşlarında ve sarmeyesinin yarısından fazlasına bu kurum ve kuruluşlarının katıldığı her türlü kuruluşta kamu kurumu niteliğinde olan meslek kuruluşlarından, her düzeydeki işçi ve işveren kuruluşlarında, kamuya yararlı dernek ve vakıflarda, her türlü inceleme ve denetleme yapar.

9. HP Genel Sekreter yardımcısı İçel milletvekili Edip Özgenç'in açıklaması.

10. Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı Askeri Savcılığının 4.1.1982 tarih ve 1981/1093 esas, 1982/210 id. sayılı iddianamesi.

11. Elâzığ Sıkıyönetim Komutanlığı Askeri Savcılığının 1 Kasım 1981 tarih ve 1981/579 esas, 1981/422 karar sayılı iddianamesi.

12. Konuşma, aynı tarihte BBC'nin Türkçe yayınlarından verildi.

13. Metris askeri cezaevi (Ekim 1981, Mayıs 1982, Haziran 1984), Diyarbakır Bağlar cezaevi (Ocak 1981, Eylül 1983, Ocak 1984), Mamak askeri ceza evi (Temmuz 1981, Mart 1984), İzmir Şirinyer askeri ceza evi (Temmuz 1983), Adana e tipi (1985) ve Sultanahmet, Sağmalcılar, Kabakoz, Çanakkale e tipi, İzmir Şirinyer, Elâzığ, Erzurum'da açlık grevleri yapıldı.

14. Avukat Faruk Erem, Cezaevlerinde İnsan Hakları, Broşür.

● Cezaevi koşullarında ciddi iyileşmeler gerçekleştirildi ise de, bazı uygulamaların kurumlaştığını gözliyoruz. Örneğin,

Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı 1 numaralı askeri mahkemesinde 705 sanıklı Dev-Yol davası sanıklarından Osman Başol, 8 Temmuz 1981 günkü duruşmada ayağa kalkarak «Bir önceki tahliye talepleri incelenirken ben bayılmışım. Ne olduğumu bilmiyorum. Beni hücreye attılar ve (mahkeme ceza verdi) dediler. Mahkemeniz ceza verseydi benim haberim olurdu. Uygulamayı protesto ediyorum dedikten sonra parmaklarının arasında tuttuğu jiletle karın boşluğunu bir baştan yaracak bir darbe attı. Başol 17 Nisan 1981 gününden bu yana tutuklu.

● Cezaevlerine bakış açısını niteleyen bir başka uygulama da 1983 yazında sergilendi. HZİ Vakfınca yürütülen bir araştırmada dernek olarak kullanılmak üzere Metris askeri cezaevinden bir kısım tutuklu Cerrahpaşa Tıp fakültesine getirildi. Türkiye'de teröristlerin rehabilitasyonu araştırması çerçevesinde yapılan uygulamaya sanıklardan bir kısmı karşı çıktı ve yargılandıkları mahkemeye suç duyurusunda bulundular.

15. F. Alman parlamentosunun Yeşiller Grubu Bochum üyesi Gabriel'le Potthast, Stuttgart üyesi Willi Hoss, Frankfurt üyesi Milan Horacek ve Uli Fischer ile Yeşillerin ideologlarından Rodolf Bahro ve Berlinli müzisyen Kalle Winkler, birbirlerine zincirlerle bağlanarak Ankara'da Güven Park'ta «İnsan hakları uygulamalarını» protesto için gösteri yaptılar.

16. HP Adana Milletvekili Nuri Korkmaz ve 29 arkadaşı tarafından hazırlanan yasa önerisinde, adli soruşturmanın her aşamasında, kolluk kuvveti görevlilerinden birinin işkence yahut zalimane ve gayri insani veya haysiyet kırıcı eylemlere başvurması durumunda 5 yıldan 10 yıla kadar ağır hapis cezası verilmesi öngörüldü.

17. TBMM Tutanak Dergisi, 20.3.1985 tarihli 75. birleşim.

18. TBMM Tutanak Dergisi, 7.5.1985 tarihli 95. birleşim.

19. Sıkıyönetim Askeri Mahkemelerince 449 kişi ölüm cezasına mahkûm edildi. 86 karar Askeri Yargıtay'ca, 32 karar TBMM'ce onaylandı. 27 infaz gerçekleştirildi. Genel Kurmay Sıkıyönetim Basın ve Halkla İlişkiler Şubesi, 2 Temmuz 1985.

● Avrupa Konseyi 1983'de, ölüm cezalarının kaldırılması için 1973 ve 1980 yıllarında alınan kararın 12 ülke tarafından kabul edildiğini açıkladı. Konsey bu kararı, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne ek 6 numaralı bir protokol halinde üye devletlerin imzasına açtı.

● Uluslararası Af Örgütü'nün 1977 yılında Stockholm'da

topladığı konferansta, ölüm cezası «en gaddar, insanlık dışı ve aşağılayıcı bir ceza olarak» tanımlandı.

20. 12 Eylül 1980'den sonra bugüne değin idam edilenler: Necdet Adalı, Serdar Soyergin, Erdal Eren, Veysel Güney, Kadir Tandoğan, Ahmet Saner, İsmet Şahin, Mustafa Özenç, Seyit Konuk, İbrahim Etem Coşkun, Necati Vardar, Ali Aktaş, Ramazan Yukarıgöz, Erdoğan Yazgan, Ömer Yazgan, Mehmet Kambur, Hıdır Aslan, İlyas Has (sol kesimden).

Mustafa Pehlivanoglu, Cevdet Karakaş, Fikri Arıkan, Cengiz Baktekur, Ali Bülent Orkan, Ahmet Kerse, Selçuk Duracı, Halil Esendağ (sağ kesimden).

Sabri Altay, Şahabettin Ovalı, Veli Acar, Eşref Özcan, Halil Feyzi Uyguntürk, Kâzım Ergün, Muzaffer Önder, Hüseyin Çaplı, Adem Özkan, Osman Demircioğlu, Ahmet Mehmet Loğubay, Dursun Bican, Cavit Karaköse, Ridvan Karaköse, Süleyman Karaköse, Fatın Laçingil, Faik Güngörmez, Mustafa Basaran, Hüseyin Üye, Şener Yiğit, Abdülâziz Kılıç (âdi suçlular).

Leon Ekmekçiyân (Ermeni Asala militanı).

21. TBMM Tutanak Dergisi, 3.10.1984 tarihli 7. birleşim.

TÜRKİYE SOSYAL TARİHİ

nığı - öğreneni-bileni, sonunda, buyurani ve bizzat yapanı ile birlikte, tüm insanlığı kendine yabancılaştırıcı bir sonuç verdiğini gösteriyor.

Bir demokrasi, insanı, yeryüzünün en değerli cevheri sayar. İşkence, bu cevheri yıkan, aşağılatan bir kurumdur. Kaynağını, kin - nefret - öç ile, karşıtını arıtılma kültüründen alır.

İşte, bu kültür içinde, işkence ve işkence örgütlerinin üstüne, pek kolay gidilemiyor. Bu durumda, yöneticilerin demokrasi havariliği de, havada kalıyor. İşkence, bir devlet - yönetim - iktidar - rejim politikasına dönüşüm istidadı kazanıyor.

İşkence, bir kez, böyle bir dönüşüme uğradı mı, o, artık, «Hain»lerin deşifre edilmesi ve arıtlanmasının kutsal aracı olarak görülmeğe başlanıyor. O kadar ki, kendi dönemlerinde, kendileri «Nizam-ı Alem»in direği sayılan padişahlar bile, bizzat kendi elleri ile, eylemsel olarak, işkence uygulayabiliyorlar. Onlar, zamanlarında, egemen olan dinsel saltanat felsefesince, adaletin, «Rıfk-ı mülâyemet»in (acıma ve yumuşaklığın) simgesi ve gerçekleştiricisi olmak gerekirken; rejim - devlet - yönetim politikasının gereği olarak, bizzat işkence yapmayı, devlet görevi, devlet işlevi sayıyorlar. Bu sakat anlayış, yarguçları bile etkiliyor. Böylece, Erbil Tuşalp'ın yapıtı, kendini ileri sayan ülkelerde bile, işkenceyi güncel bir olgu durumuna getiren örneklerin dosyası oluyor.

Fakat, kitabın tümünün içeriğinde deyimlendiğini söylediğimiz «Sonuç»unda, bir umut aydınlığının da belirdiğini görmemiz gerekir:

Mağdurlarını, bireysel ve kitlesel olarak yakan işkencenin alevi, bir yandan da, demokrasinin yolunu ısıldatıyor.

Evet, kitap, gerçekçi kurgusuna, şu paradoksal durumu da eklemiş oluyor: Dünyada, «Demokrasi dışı rejim ve iktidarların», demokratik eğilimleri arıtlamak için bir resmi «Anti-demokratik iktidar politikası» olarak uyguladıkları baskı; bir yerden sonra, de-

mokراسiyi doğuran, demokrasiye uzanan sürecin kıvamlaşmasını veriyor.

Eğer, işkenceleri inceleyen dosyalardan, böyle bir sonuç çıkarılabilirse, insan hakları dönemlerine gelişler bir olasılık olmaktan çıkıp, tarihin determinizmi ve sürekli gelişim kuralı olarak kanıtlanmış olur.

Bu yapıtın anımsatmalarında öğreniyoruz ki, insan haklarını hafife alanlar, işkenceye lakayd kalanlar, hele ona, bir politika olarak eğilenler, hesap verme ile karşılaşabiliyorlar.

Ayrıca, kimi devlet adamlarınca sevilme de, istenme de, «Bizim iç işlerimize ve rejimimize karışma» diye karşılansa da, Birleşmiş Milletler çerçevesinde bir Avrupa Konseyi çerçevesindeki bir çok resmi girişim, insan haklarını hafife alan, demokrasiyi kısıntılı kılan ülkelere, giriyor-soruyor- araştırıyor. Onları, amacına uygun standartlarda bir demokrasiye, insan haklarına, işkence yapıcılık dışına çağırıyor. Hatta suçluyor. Ve hatta, onlara, kimi dolaylı zoryapımlar bile uyguluyor. Onlara, kimi «Demokles Kılıçları» ile, birleşik çağdaş konseptlere, değerlere, ölçütlere, gidişatlara uyma zorunluluğunu yüklüyor.

Önünde-sonunda, özel bir kuruluş olan Uluslararası Af Örgütü bile bu araştırma-suçlama etkinliklerini, her yere uzatıyor.

Böyle olunca, «İnsan haklarının geçersiz, işkencenin geçerli» olduğu dönemlerin; tarihin raflarına konmağa doğru kaydığı umudunda, bir abartma görmemek gerekir. Daha şimdiden, önceleri kurdukları «Demokrasi dışı dönemlerindeki» etkinliklerinden dolayı, insan haklarını yıkmaya, işkence yapma ile suçlanıp hüküm giyen devlet adamlarının ve onların ajanlarının bulunduğu, bu dosyalardan öğrenirken, demokrasi - insan hakları - işkencesizlik - bütün boyutları ile yaşam hakkı konularında umutlu olmak, bir «olanaksız düş» olarak, küçümsenmemelidir.

Elinizdeki bu kitabı, kimi yerlerinde, yüreğinizin kanayarak okuyacaksınız. Örneğin, işkence ile ölen-